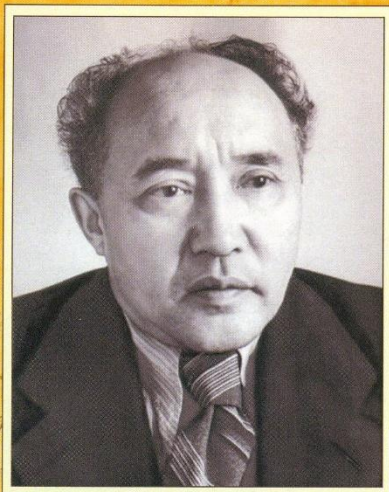

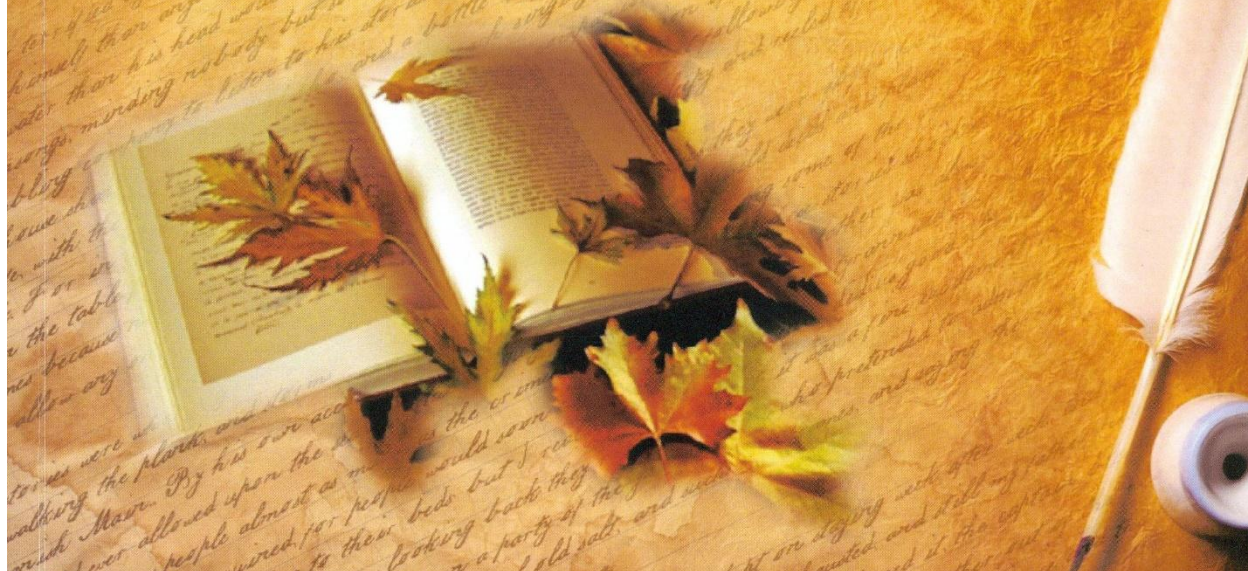
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

«Мұхтар Әуезов және әлем әдебиеті»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 27-28 қыркүйек, 2016 жыл

Жалпы редакциясын басқарған филология ғылымдарының докторы, профессор
Өмірхан Әбдиманұлы

Ғылыми редакторлар:
Бисенғали З.-Ғ.Қ., Темірболат А.Б., Солтанаева Е.М.

«Мұхтар Әуезов және әлем әдебиеті» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары (27-28 қыркүйек, 2016 жыл). – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 151 б.
ISBN 978-601-04-2080-9

Жинаққа әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде 1997 жылдан бері жыл сайын дәстүрлі түрде өткізілетін «Мұхтар Әуезов және әлем әдебиеті» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енді. Конференцияда жасалған баяндамалар негізінен М. Әуезов шығармашылығының сыр-сипатын, оның жоғарғы және орта мектепте оқытылу жайын, әдебиетті оқыту әдістемесін, қазіргі әдебиеттанудың өзекті мәселелерін қозғайды.

Ғылыми жиын материалдары студенттер мен магистранттарға, ізденушілер мен жас қаламгерлерге, қалың көпшілікке арналған.

I-СЕКЦИЯ

М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІ

Өмірхан Әбдиманұлы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің
филология және әлем тілдері факультетінің деканы,
филология ғылымдарының докторы, профессор

М. ӘУЕЗОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ОҚУЛЫҚТАРЫ

Әдебиет оқулығын жасау, оның тарихын зерттеуде жоғарғы басқыштағы мектептер мен оқу орындарына қазақ әдебиетінің арнайы түрде оқытылуын қажет еткен уақыт, дәуір талабына алғаш болып үн қосқан Мұхтар Омарханұлы Әуезов.

1924 жылы Семей қаласындағы қазақша педагогикалық техникумға әдебиет тарихынан лекция оқитын оқытушы іздеген кезде Семей губерниялық атқару комитеті Ленинград университетінде оқуда жүрген М. Әуезовті шақыртады. «Әуезов қазақ қазақ әдебиетіне қызығуы мен осы саладағы өз бетінше жүргізген зерттеулері арқылы техникумдарда қазақ әдебиетін оқытатын бірден-бір кандидатура болып табылады» [1] деп атап көрсетілуіне қарағанда, сол кездің өзінде-ақ М.Әуезовтің қазақ әдебиетінің тарихынан өз тарапынан біршама зерттеулері әдеби ортаға жақсы таныс болған болуы керек. Әдебиет тарихына байланысты өз бетінше жүргізген зерттеулерін, жинаған деректері мен материалдарын Семей педагогикалық техникумына лекция оқу барысында бір жүйеге келтіре, толықтыра отырып, М. Әуезов 1927 жылы қазақ әдебиеті тарихынан тұңғыш зерттеу-еңбек болып табылатын «Әдебиет тарихы» атты оқулығын жазады. Автор «Жазушыдан» деп аталатын шағын алғы сөзде оқулықты жазудағы мақсаты туралы: «Ана тілінің кеңірек өріс іздеуі қазақ мектебінде соңғы жылдарда күштірек айқындалып отыр. Олай болатын себебі соңғы жылдары қазақ елінің оқу-ағарту жұмысына тұсауын кескендей кеңшілік берді. Қазақтың бастауыш мектеп жасындағы балаларына арнап ашылған әлденеше жүз бірінші басқыш мектептен басқа бұл күнде оқытушылар дайындайтын техникум, институттар шыға бастады... Бастауыш мектептен гөрі жоғарырақ болып ашылған қазақ мектебі болса, барлығында ана тілінің әдебиетін тексеріп ұғынудың талабы байқалады. Ана тілінің жолында ендігі басқышта қазақ мектебінің іздейтін жаңалығы, кең өрісі сол әдебиет болды», -дей келе, бұл алғашқы қадам, тұңғыш тәжірибе ғана, сондықтан «Кітаптың тарихсыз заманда шыққанын еске алуды тілейміз. Қай жолдағы білімді алсақ та алғашқы тәжірибесінде сүрініп-қабынып, шалашарпы, ала-құла болып шығады. Кемшілікті сын түзейді, көп болып біріккен ой түзейді. Сондықтан бұл кітап «Қазақ әдебиеті» деген толық атты аламын деп дәмеленбейді», -деп ашық ескертеді [2,9]. Оқулықты жазу барысында М. Әуезов көп ізденіп, жан-жақты дайындалғаны қазақ әдебиетінің тарихындауірге бөлуінде, жанрлық жіктерін жүйелеуде айқын аңғарылады. Бұл бағытта өзі жақсы таныс болған орыс әдебиеті тарихының зерттелу тәжірибесіне сүйеніп отырғаны да сезіледі. Сонымен қатар әдеби мұраны игеру зерттеу проблемасын көтеріп жатқан сол кездегі әдеби-теориялық, әдеби тарихи талдау жасай тексеру бағытындағы ғылыми-зерттеушілік ой-пікірдегі алғашқы ғылыми сипаттағы мақалаларды да ескеріп отырғаны анық байқалады. Әдебиет тарихының жеке пән ретіндегі ғылымдық сипатын аша келіп, оның зерттеу объектісін, яғни кімді, қалай зерттеу керек деген проблемалық мәселені алға қояды. Бұл проблеманы шешуде М. Әуезов әдеби мұраны зерттеу саласындағы өзіне дейінгі және сол кезеңдегі жаңашыл ой-пікірлерді басшылыққа алады.

М. Әуезов қазақ фольклорын ғылыми тұрғыда жан-жақты тексерген бөлімдерден кейінгі соңғы тарауда «Зар заман ақындары» деп атаған да оған Асан қайғы, Бұқар жырау, Махамбет, Шортанбай, Мұрат, Ы.Алтынсаринжді жатқызған. Автор ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеттің арасын бөлетін кезең деп әдебиеттің көркем өнер саласы ретінде «әлеуметтің халін ұғып, жоқтап ел қамын ойлай бастаған» кезеңді алады. Осы кезден бастап «барлық ақындардан қалған сөздерді жазба әдебиетке қосамыз» деп көрсетеді. 1920-жылдардағы «Жазба әдебиет Абайдан басталады» деген ұғымға қарсы шыға отырып, Абайдан бұрынғы ақын-жырауларды ауыз әдебиетіне жатқызып жіберушілерге қарсы шығады. Зар заман ақындарын ақылшы би, қария және толғау айтқан жырау деп екіге бөле келе, олардың негізгі міндеті өлеңшілдік емес, елге басшылық жасап үлгі-өсиет айту, әлеумет қамын ойлау деген тұжырым білдіреді. Бірақ осы екі сипаттағы ақындарды «Бұлар өз заманындағы қазақтың жоғарғы тобынан, билер, басшылар ортасынан шыққан, өздері әкім» деп «тұрпайы социологизм»

көзқарасымен бағалайды. Абайға дейінгі ақындардың барлығын хандық қоғамның жыршысы дей отырса да, автордың мына пікірі көңіл аударарлық. «Қазақтың жазба әдебиеті кешегі өткен Абай емес, одан көп арғы жердегі көп сай мен саладан суат алатынын түсінеміз». Бұл пікірін дәлелдеу мақсатында Асан қайғы мен Бұқар жырау өлеңдеріне әдеби-тарихи тұрғыда социологиялық талдау жасайды. Асанның Жәнібек ханға, Бұқардың Абылай ханға айтқан өлеңдерінің мәнін аша келіп, олардың ел ақылшысы, ел қамқоры да бола білгеніне көңіл аударады. Әйтсе де, М. Әуезов Абайға дейінгі әдеби мұра «Хандық, билік қоғамның мүддесін жырлаған әдебиет» деген көзқараста болған. Оған автордың: «Тарих сынымен қарағанда Асан қайғы мен Бұқар жырау қазақ қауымының жоғарғы табынан шыққанмен, билер ортасынан шыққан ақындар. Өздері де ел менгеріп жүрген басшы, ұлық. Бұларды туғызған қазақ тарихының хан билеп, би билеген дәуірі. Сондықтан дүниеге көзқарасы, ұғымы, ел тіршілігіне берген бағасы барлығы да хан мен би заманының ой-негізін салт-санасын білдіреді» деген пікірі дәлел. Бұл көзқарас Махамбет, Шортанбай, Мұрат, Ыбырай творчестволарына байланысты атап айтылмаса да, оларды халық ақындары деп те бағаламайды. Асан қайғы, Бұқар жырау өлеңдерінен басталған әлеуметтік сарын Махамбет поэзиясында күрескерлік мәнге ауысты, одан кейін Шортанбай, Мұраттарда діншілдік, зарлана күңіренумен толығып, Ыбырайда ағартушылық оқу-өнерге шақыру сипатын қабылдағанын Абайға дейінгі қазақ поэзиясының өсу жолы ретінде көрсетеді. Жиырмасыншы жылдардағы әр түрлі мақалаларда айтылып қана жүрген осы ақындар творчествосына оқулық көлемінде алғашқы талдау жасауы, қолда бар деректердің сол кездегі ғылыми-зерттеушілік ой-пікірі тұрғысынан жүйеленуі, қорытылуы қазақ әдебиеті тарихын ғылымдық негізде зерттеуге алғашқы соқпақты салғанын көрсетеді.

М. Әуезов осы еңбектің соңында «Бүгінгі мақсат – қазақ ел әдебиеті жұрнақтарын сыртқы түр мен мағынасына қарап әр түрінің орнын көрсету. Бұл кітаптың түп мақсаты сол болған соң, бір дәуірде бір түрлі өлең айтқан ақынның бәрін сынаудың орнына солардың ішінен мысал боларлық бірнешеуін алып осылардың мысалын тексерумен әдебиет тарихының желісін тартып алмақшымыз. әр жерде шашылып қалған ескіге қарап, әдебиет тарихының ұзын жолынан қалған сұрлеуді тауып алуды талап етіп отырмыз», -дей келіп, «Қазақ әдебиетінің тарихи зар заман дәуірінен соң Абайға келіп тіреледі. Енді Абайға көшеміз», -деп қорытады. Әрине, қазақ әдебиеттану ғылымының өрістеп дамыған қазіргі кезеңнің талап-тілегімен қарайтын болсақ, оқулықтағы бірыңғай ағым теориясы мен «тұрпайы социализм» теорияларына сай көзқарастағы пікірлерін сол дәуірдегі тек бізде ғана емес, бүкіл әдебиеттану ғылымында орын алған осы концепциялардың ықпалы деп түсінген дұрыс. Сол кездегі «ұлтшыл алашордашыларға» қарсы күрестің бір шеті М. Әуезовке де тиіп, шығармалары сыңаржақ солақай сыншылдыққа ұшырап жатқанын ескерсек, оқулықтың бүкіл тиражының баспадан шықпай жатып жиналып алынып, таралмай қалуына таңдануға болмайды. Идеялық нысанасы қате деп танылып, мектептер мен жоғарғы оқу орындарында практикалық арнасын таба алмауына заман, дәуір ағымы кінәлі еді. Оқулық дәуіріндегі ой-көзқарасқа сай: «М. Әуезовтің 1927 жылы шыққан «Әдебиет тарихы» атты кітабы смаркстік методология тұрғысынан қарағанда «бірыңғай ағым» теориясына ойысатын елеулі қате-кемшіліктері бар еңбек болатын. Алайда бұл еңбек қазақ әдебиеті тарихын зерттеу талабымен құнды», -деп бағаланды [3,110]. Халық ауыз әдебиетінің кейбір үлгілерін Бұқар, Шортанбай, Мұрат, Ыбырай Алтынсарин өлеңдерін талдау барысында ұшқары айтылған ой-пікірлер М. Әуезовтің кейінгі жылдарда жазылған еңбектерінде терең ғылыми дәлдікпен қайта жазылғаны мәлім. Бұл салада бағыт-бағдар алатын бұрын-соңды жазылған ғылыми еңбектің болмауына, жан-жақты қарап, жете зерттеу жүргізуге мұрша бермеген уақыт, заман талабын, әдебиеттану ғылымының әлі туып үлгермегеніне көңіл аударатын болсақ, бұл кемшіліктердің болуы заңды да. Соған қарамастан «Әдебиет тарихы» қазақ фольклорын жанры мен түріне жіктей отырып, тұңғыш рет жүйелі түрде зерттеген әдеби танымдық, ғылыми-зерттеушілік ой-пікірдің бетін мәнді арнаға бұрған, бірнеше кезеңдерге бөлінетін әдебиет тарихы бар екендігін танытқан бірден-бір оқулық, әдебиеттану ғылымының алғашқы қарлығашы болды.

Әдебиеттер:

1. МЭМА архиві, қ 398 папкі, 28-бет.
2. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991.
3. Қазақ әдебиетінің тарихы, III, I-кітап. – Алматы: Ғылым, 1967.

МАЗМҰНЫ

I-СЕКЦИЯ. М.ӘУЕЗОВ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІ

Әбдиманұлы Ө. М. Әуезов және қазақ әдебиеті оқулықтары.....	3
Жақып Б. Мұхтар Әуезов көсемсөзіндегі ұлт мәселелері	5
Мәдібай Қ. Ортаймас қазына	10
Ісімақова А. М.О.Әуезов прозасы: концепт және дискурс.....	16
Жеменей И. Мұхтар және дәуір	19
Орозобекова Ж. Прикосновение к истокам	22
Бисенғали З-Ғ. М.Әуезов және 1916 жыл.....	24
Таңжарықова А. М.О.Әуезов шығармаларындағы этно-фольклорлық сарындар.....	35
Бұлдыбай А. «Манас» жырын зерттеудегі М. Әуезовтың тарихи-теориялық ұстанымдарын оқыту	37
Көпбаева М. Ұлы мұрат жолындағы суреткер үндестігі	48
Қазбек Г. Аударматанушы М.Әуезов	50
Әбдіқұлова Р. М. Әуезов шешендік сөздер хақында	53
Қалқабаева С. Дара тұлға жайындағы толғаулар	54
Токшылықова Г. Кобо Абэнің «Ботен бет», «Құм құрсауындағы әйел» романдарындағы интертекстуалдылық элементтер, олардың байланысы мен қызметі	57
Салықбаева Ә., Бертаева К. Мұхтар Әуезов – ұлтымыздың ұлы мақтанышы.....	61

II-СЕКЦИЯ. М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ЖӘНЕ ФИЛОЛОГИЯ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Темирболат А. Проблемно-ориентированный подход в преподавании литературоведческих дисциплин.....	64
Болатова Г. Проблемы обучения студентов анализу поэтики художественного текста	67
Сейітжанов З., Оспанова А. Ақтан мен Ақбала айтысын оқыту	71
Абдулина А. Методика преподавания фольклора в полиязычной группе	73
Мұсалы Л. М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы символ-бернелер және оқыту мәселесі.....	75
Дәрібайұлы С., Керімбекова Б. Қазақ әдебиеті сабағындағы шығармашылық жаттығулардың маңызы.....	77
Солтанаева Е. Қ.Ысқақов шығармалары негізінде көркем пейзаж функцияларын оқыту	80
Асқарова А. Технология және әдебиет сабағын оқыту әдіс-тәсілдері	82
Шортанбаев Ш., Салықбаева Ә. М.Әуезовтің өмірі мен шығармашылығын оқытуда ақпараттық технологияларды қолданудың ерекшеліктері	85
Күркебаев К., Карбозов Е. Тілді оқытудағы қатысымдық тәсілдердің әлеуеті.....	89
Аширова А., Абдрахманова Ж. Студенттердің іскерлік қарым-қатынас тілін модульдік технология арқылы оқытудың лингвистикалық негіздері	92
Елюбаева Г. Мұхтар Әуезов шығармаларын оқыту тәжірибемнен.....	93
Имаханбет Р. Ахмет Байтұрсынұлының «Оқу Құралы: қазақша алифба», «Әліп-бй: жаңа құрал» атты оқулықтарының зерттелуі мен зерделенуі	94
Жапарқұлова К. Қадыр ақын өлеңдеріндегі адамгершілік мәселесі	100
Таңжарықова А. Бейбіт Сарыбайдың «Біздің заманның Шығайбайлары» атты әңгімесіндегі сарандық мәселесі.....	103
Асқарова Г. Ғ.Мүсірепов туындыларындағы аналар бейнесін сыни тұрғыдан оқыту	106
Базарбайқызы Г. Заман шындығын бейнелеген туындылардағы шолақ белсенділер образы.....	108

III-СЕКЦИЯ ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ

Дәлелбекқызы А. Қ.Жұмаділовтің "Дарабоз" роман-дилогиясындағы ұлттық салт-дәстүрлердің көркемдік жүйесі.....	114
Базарбаева М. Билингв-жазушылардың шығармаларындағы әлемнің тілдік бейнесі	117
Мұхтар Л. Концепт детства в мировой гуманитарной науке	120
Ержанов А. Қалқаман сарин шығармашылығындағы діни тәрбие	124
Мұратәлиева Д. М. Әуезовтің «Қорғансыздың күні» және Р. Мұқанованың «Аида» әңгімесіндегі психологизм мәселесі.....	128
Ділдебаева Ж.Ш. Ахмет Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқыш» оқулығының зерттелуі	131
Рапашева Е. Мұхтар Әуезов шығармаларындағы күнә, кінә жазық концептілері	133
Сенгирбай Г. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің ақындар шығармашылығына тигізген ықпалы	137
Сағдатхан Ж. «Таңғажайып дүние» ғұмырнамалық романы жайлы сүбелі ойлар	140
Нүсіпәліқызы А. Ұ.Есдәулеттің саяси лирикалары	142
Тәңірбергенова А. Б.Нұржәкеевтің жазушылық шеберханасы және «Бір өкініш, бір үміт» романы.....	147

